

Lingua e cultura na radio.

A experiencia do Diario cultural

ANA ROMANÍ

Directora do Diario cultural da Radio Galega

Con audiencia, con calidade e cunha perspectiva propia. Son os parámetros que na miña opinión deberían articular o uso do idioma galego nos medios públicos de Galicia. A Lei de creación da CRTVG di:

Atribúeselle á Compañía de Radio-Televisión de Galicia a misión de servizo público consistente na promoción, difusión e impulso da lingua galega, así como a atención á máis ampla audiencia, ofrecendo calidade e a máxima continuidade e cobertura xeográfica, social e cultural, propiciando o acceso aos distintos xéneros de programacións e aos eventos institucionais, sociais, culturais e deportivos, dirixíndose a todos os segmentos de público, idades e grupos sociais, e favorecendo activamente a difusión cultural, intelectual e artística e dos coñecementos cívicos, económicos, sociais, científicos e técnicos mediante toda clase de emisións en lingua galega realizadas pola dita Compañía a través das sociedades Radiotelevisión de Galicia, S.A. e Televisión de Galicia, S.A., así como de calquera outra que poida crear no futuro.

E no artigo 16 alude á: promoción e difusión da Cultura e Lingua Galega, así como a defensa da identidade da nacionalidade galega. E o respecto á liberdade de expresión, obxectividade, veracidade e imparcialidade das informacións.

Así pois, a promoción e difusión da lingua galega, defensa da identidade da nacionalidade galega e imparcialidade, obxectividade e veracidade das informacións son os piares que dan contido e fundamento á creación da radio e da televisión públicas de Galicia. Tomando como base eses principios, desde a súa posta en funcionamento

no ano 1985 os medios públicos concentraron en boa medida moitas das expectativas canto aos procesos de normalización cultural e lingüística. Non é asunto desta intervención avaliar o seu cumprimento, senón pór enriba da mesa a praxe e as dúbidas que esa praxe xera nun espazo de información cultural diaria.

Antes permítanseme unhas consideracións xerais respecto a eses parámetros porque é certo que a radio e a televisión veñen operando ao longo destes vinte e dous anos como uns dos máis decisivos axentes normalizadores do idioma na sociedade. Vinte e catro horas de emisión diaria en galego, en todos os rexistros que as necesidades de comunicación dunha sociedade esixe e xera, mesmo naqueles en que o uso do idioma galego foi historicamente máis infrecuente, por non dicir inexistente –estoume a referir por exemplo ao ámbito científico, tecnolóxico, que compete en maior medida a programas especializados–, fan dos medios públicos un dos máis efectivos e visíbeis mecanismos de normalidade lingüística. Nese sentido o labor de revisión, incorporación e adaptación do idioma ás necesidades de todas e todos os seus falantes (ámbitos rurais e urbanos, técnicos e profesionais, persoas maiores e mozas) coa corrección que se esixe a uns medios que deben operar como referentes de lingua é innegable, mesmo a pesar dos riscos de artificio que a creación dunha lingua estándar e especializada pode xerar nunha audiencia que moitas veces di sentirse lonxe dese galego da televisión ou da radio que nada ten que ver co «ghallegho» da súa fala cotiá. A Televisión de Galicia e a Radio Galega conseguiron unha certa normalidade e naturalidade no uso do galego, que non soen raras expresións e palabras que parte da poboación escoitou por vez primeira nos medios. Mais seguramente non radica aí o debate que a lingua dos medios públicos está a xerar, non radica (xa non) no estándar, senón semella na corrección, na pureza e mesmo no «empobrecemento» que desde distintos sectores se subliña con certo alarmismo e preocupación.

DOS MEDIOS EN GALEGO E OS MEDIOS GALEGOS

Os medios de comunicación públicos interaccionan nunha sociedade e vanse configurando en relación dialéctica coas mudanzas e demandas que esa sociedade xera. Coa posta en marcha da Radio e a Televisión de Galicia non só se estaban creando uns medios de comunicación máis que se viñan sumar ao abano da oferta mediática que existía no ano 1985, estíbese creando unha plataforma de comunicación para un país e unha cultura propia. Daquela poderíamos considerar que a radio e a televisión pública non só son medios de comunicación en galego, senón que deberían ser os medios galegos, é dicir, modelos de información e comunicación dun país, e evidentemente o alicerce que sustenta esa comunicación propia é a lingua. Idioma é identidade,

é dicir, modelos e paradigmas propios en correspondencia cunha identidade que historicamente se vai moldeando e construíndo con riscos distintivos. Daquela, como son e como deberían ser idioma e medios que son un e que non sería posible deslindar? Ou por dicilo doutra maneira, que modelo de idioma e de medios se foi consolidando na praxe da Radio e a Televisión de Galicia? Porque lle corresponde seguramente a ambas as dúas seren paradigmas, referentes da comunicación galega, dun modelo de comunicación propio nun idioma consolidado nesa praxe como referente de lingua estándar, útil, necesaria, viva e de prestixio.

Configurar un modelo propio de comunicación e idioma require deseños propios de parámetros informativos, liñas de programación, de estruturas organizativas, de formas de traballo, de profesionalización, desde un profundo coñecemento e análise da historia e o presente dun país, dunha cultura, do idioma en que é. A especialización dos profesionais dos medios de comunicación é unha das grandes carencias do xornalismo actual. E especialización é tamén competencia lingüística. O uso do idioma, a súa riqueza, utilidade, versatilidade, diversidade, eficacia, mesmo a súa creatividade, están ligadas ao coñecemento da materia de traballo (a economía, a política, a ciencia, a cultura) e ao coñecemento das modulacións do idioma neses distintos segmentos da sociedade. Nese sentido, posiblemente é no ámbito deportivo onde é máis evidente o efecto normalizador da radio e a televisión galegas: canear, cartón vermello que non roxo... chegaron a certo estadio de naturalidade. É precisamente nos deportes onde o grao de especialización dos profesionais é maior. Coñecedores da materia e centrados exclusivamente nese ámbito (non é común que un redactor de deportes acuda a unha rolda de prensa sobre política internacional ou sobre orzamentos xerais, por exemplo) coñecen o rexistro do idioma en que se expresan, a súa riqueza léxica, mesmo as xergas. O que acontece na sección de deportes é excepcional; a non especialización dos xornalistas en ámbitos concretos da información é o xeral. É posible que unha mesma persoa teña que atender no mesmo día a informacións de carácter moi distinto. Esta práctica dificulta un coñecemento fondo dos temas, seguimento e análise cunha perspectiva de país e competencia expresiva da lingua nese rexistro. Que profesionais referentes no uso do idioma foron quen de crearen a Radio e a Televisión de Galicia? É preciso, ao falarmos do idioma dos medios, falar dos modelos de comunicación e información, analizar os medios mesmos. Pensar en galego vai moito máis alá da lingua de uso, supón unha perspectiva propia de análise da realidade, non a súa tradución a esa lingua.

DE AUDIENCIAS, IDIOMA E MEDIOS

No contexto actual a utilidade dos medios de comunicación vai ligada a resultados concretos: de audiencia. As audiencias convertéronse en baremo que sustenta programación, liñas informativas, orzamentos... Os medios de comunicación han ser competitivos na diversa e agresiva cartografía mediática. Certamente a audiencia é a razón de ser dun medio de información, mais tamén é certo que esa «razón» xustifica ás veces programación e liñas informativas «deseñadas» na procura de segmentos de poboación masivos que dificilmente terían unha argumentación doutra índole. Os medios de comunicación públicos, cun status distinto das empresas privadas, entran tamén nesa carreira de audiencias, nun difícil equilibrio entre obrigas estatutarias e esixencias de resultados. A uniformidade que se instalou nas empresas da comunicación preside esa carreira. O risco do deseño de modelos e paradigmas diferentes e propios convértese, así semella, en abismo.

As audiencias inducen modelos de lingua. A poboación a que se dirixe un programa inflúe no rexistro lingüístico dese espazo, mesmo pode chegar a ser marca distintiva. Conviría analizar, por exemplo, en que medida a lingua no rexistro máis coloquial, que utilizan espazos como Luar ou o Show dos Tonechos, ten relación directa cos índices de audiencia (estamos falando de dous dos programas de máis audiencia da Televisión de Galicia). Nesa mesma proposta de análise e de dúbidas: en que medida a procura dunha comunicación da radio e a televisión galegas coa poboación do ámbito rural e galegofalante puido definir algúns dos contidos, deseño e rexistro do idioma de programas, ás veces talvez partindo de prexuízos sobre niveis de coñecemento e expectativas dese segmento da poboación? Mais, ata que punto esa audiencia de que depende a valoración concreta de resultados da radio e da televisión públicas consolidou un tipo de programas que mesmo fundou a imaxe «enxebre» e «folclórica» (non sen menos prexuízos ás veces) dos medios públicos? Así pois, daquela, falar do idioma dos medios é falar tamén de audiencias, nun ou noutro sentido: para consolidar rexistros lingüísticos, tópicos, ou mesmo para uniformar modelos. É parámetro de peso nos usos do idioma. Que audiencias deberían fomentar uns medios galegos? Que modelos de medios e que idioma demandan as audiencias da radio e a televisión de Galicia?

DO DIARIO CULTURAL

O Diario cultural é un programa informativo especializado na cultura que comezou as súas emisións hai dezaseis anos, o que o converte nun dos programas culturais máis veteranos da radiodifusión galega e tamén española. O enfoque que define desde os

seus inicios a liña do programa márcao a propia Lei de creación da CRTVG canto a espazo de información, promoción e difusión da cultura galega cunha perspectiva propia.

Cun formato que conxuga a liña dos informativos e algúns aspectos da revista radiofónica, concíbese como unha plataforma singular para a información, o debate, e a divulgación desde o rigor e a amenidade necesarias nun programa especializado. Ao longo de dezaseis anos en antena, o Diario cultural acolleu nas súas emisións os máis destacados creadores e creadoras dos distintos ámbitos artísticos, asistiu ao desenvolvemento de sectores especialmente dinámicos e propónse contribuír a un maior coñecemento das raíces da cultura propia e a súa historia poñendo en relación a cultura galega coas expresións culturais de todo o mundo.

Da experiencia de xa case dezaseis anos en antena pódense tirar moitas conclusións, mais en todo caso a máis inmediata é a necesidade de comezar a cuestionar algúns lugares comúns que existen arredor da información cultural en xeral e da cultura galega en particular, á fin a cultura interesa e non só a públicos minoritarios ou necesariamente especializados. A praxe e os estudos de audiencias nestes anos apuntan a un espectro amplo de oíntes que non necesariamente se restrinxe ao ámbito dos axentes culturais e profesionais dos distintos sectores da cultura.

Un factor importante con respecto á proposta e á experiencia deste programa é que a mensaxe e o discurso se teñen que dar desde a normalidade e non desde a excepcionalidade. A normalidade da cultura que non precisa ser subliñada como galega porque é evidente que a perspectiva dun programa cultural radicado nun país e nun contexto cultural é de feito esa; o mesmo que, se falamos de goberno, o que teríamos que subliñar é español porque o goberno é xa de feito o galego, se falamos desde aquí, e o mesmo acontece co idioma, cando falamos de idioma, estamos a falar do galego, e o que temos que subliñar é español ou inglés ou alemán en caso de referirmos a outra lingua. O Diario cultural é un programa sobre cultura. Obviamente galega, mais non precisa desa aclaración; precisaríaa se fose un programa sobre cultura canadense, iso si sería excepcional, iso si precisaríaa esa aclaración. Son códigos que reflecten referencias, localización, construción identitaria. Nós somos desde a normalidade, non desde a excepcionalidade; o noso código de referencias está situado, falamos desde nós, un nós diverso, magmático, non único.

O formato e o ton do Diario cultural quíxose desde a seriedade, o rigor e o prestixio dun informativo e así se foi construindo ao longo de dezaseis anos. Non é azaroso; obedece a unha intencionalidade concreta: dotar de prestixio os seus contidos. Fronte

a unha visión anecdótica ou lúdica ou familiar ou mesmo que pide permiso para ser da cultura, foise apostando por un ton serio, que demanda polo tanto un rexistro de lingua culta, e o coidado na súa presentación coa mesma relevancia que se de política internacional ou economía se tratase. É certo que o risco foi e segue a ser a imaxe excesivamente «seria» do programa, e é posible que agora, cumprido o obxectivo inicial, vaia modulando o seu ton. Mais foi preciso transmitir que a cultura, e vou subliñar tamén a galega, aínda que se debería presupor que é diso xa do que falo, é cousa seria. Porque é certo que traballamos cunha materia sometida a moitos prexuízos, unha visión secundaria, cotiá, minoritaria e mesmo subsidiaria. Nese sentido cómpre lembrar os mecanismos que operan entre lingua e cultura canto ao prestixio. A lingua de prestixio, tamén na cultura, é o castelán. Vivímolos especialmente nos primeiros anos do programa, o prestixio da cultura é o prestixio do seu idioma. De aí a escolla nada azarosa dun ton serio e informativo que se asocia ao prestixio para falar de cultura.

As escollas de lingua operadas no Diario cultural non son inocentes. A decisión de manter o idioma galego mesmo en entrevistas con persoas non galegofalantes e de fóra de Galicia xerou debates. Non trasladarse ao castelán e, de ter que facelo, optar pola tradución ao galego na súa emisión foi decisión meditada. Tampouco é inocente manter, na medida do posible, a atención máis de proximidade á cultura en Portugal, Brasil ou países da área da lusofonía. Son escollas que definen tamén a perspectiva de lingua na que se sitúa o programa. A procura de interlocutores noutras metrópoles culturais máis aló de Madrid e situarse na rede cultural galegofalante no mundo, con conexións máis directas a informacións e aos lugares onde se xera, son tamén prácticas que apuntan a unha cultura e a un idioma de prestixio, radicado no mundo, nos mundos culturais e útil como lingua de comunicación máis aló dos temas do ámbito xeográfico galego.

Polo demais, ao longo destes anos o Diario cultural foi mudando, igual que foi mudando o tecido cultural galego. As súas voces diversificáronse e os seus contidos ampliáronse na mesma medida en que as propias dinámicas da cultura neste país foron vertebrando territorios e discursos, na mesma medida tamén en que os responsables da emisora pública foron apostando pola necesidade e a continuidade dun programa cultural cunha identidade diferenciada e unha perspectiva propia. Nesa perspectiva diferenciada radica un dos sinais de identidade deste espazo, cunha visión clara da cultura propia situada no mundo e desde a normalidade e non a excepcionalidade. É esa normalidade e naturalidade a que hoxe nos permite situar e atender ao pensamento e a creatividade contemporáneas e as súas redes desde unha perspectiva de análise radicada claramente nunha cultura e nun idioma propio.

O rexistro de lingua selecciona implicitamente a audiencia a que se dirixe. Nese sentido o Diario instálase nun galego culto, de proximidade e permeable cada vez máis ás creatividadeas contemporáneas que usan rexistros vivos do idioma, que apuntan á amplitude e utilidade dunha lingua que se enriquece continuamente por máis que efectivamente asistimos ao mesmo tempo a unha perda de usos, léxico, expresións do galego, especialmente preocupante na sintaxe. Aínda que é certo que algunhas das perdas dun idioma están moi imbricadas coas perdas ou cambios de usos, hábitos, visións do mundo e formas de vida. Un programa cultural ten a responsabilidade e a obriga de amosar en toda a súa amplitude a riqueza dun idioma e tamén ten a responsabilidade de procurar un rexistro culto, vivo e próximo que comunique con distintos segmentos da poboación. Labor difícil que suscita non poucas dúbidas na praxe diaria. Precisariamos de criterios que vaian definindo paradigmas. Mudan as expresións culturais, reactívase a cultura tradicional con visións contemporáneas, tamén o idioma se crea e recrea a memoria e o futuro. Precisamos vivir na lingua, nunha lingua rica, diversa, magmática, non única como ese nós que construímos. Esa é a nosa responsabilidade.